

# PEDAQOJİ USTALIQ PEDAQOJİ FƏALİYYƏTDƏ ƏSAS AMİL KİMİ

**Yeganə Baxış qızı Əskərova**

ADPU

Psixol.ü.f.d

y.askerova@inbox.ru

## **Xülasə**

Məqalədə müəllimlik sənətindən, yaxşı bir müəllim olmaq üçün bu peşənin bütün incəliklərindən, çətinliklərindən bəhs olunur. Qeyd edilir ki, müəllimlik peşəsində uğur qazananlar yalnız onun hər cür əzabına, əziyyətinə, yuxusuz gecələrinə dözən, sənətini sevənlərdir. Məqalədə eyni zamanda müasir məktəbin yaranmasında müəllimin rolundan danışılmış, bunun üçün müəllimlərdən tələb olunan yüksək peşəkarlıq, dərin bilik və geniş dünyagörüş xüsusi qeyd edilmişdir.

**Açar sözlər:** müəllim, məktəb, pedaqoji ustalıq, şagird, təhsil, uğur, təlim.

## **Summary**

The article talks about the art of teaching, all the intricacies and difficulties of this profession in order to be a good teacher. It is noted that those who succeed in the teaching profession are those who endure all kinds of pain, suffering, sleepless nights and love their art. At the same time, the article talked about the role of the teacher in the creation of a modern school, and the high professionalism, deep knowledge and broad outlook required of the teachers were specially mentioned.

**Key words:** teacher, school, pedagogy, student, education, success, training.

“Böyük yunan filosofu Platondan soruşurlar: «Sən atanı, yoxsa müəllimini çox istəyirsən?» O, «Müəllimimi», – deyə cavab verir. «Çünki atam məni göydən yerə endirdi, müəllimim isə yerdən göylərə qaldırdı»” (1.səh.152).

Pedaqoji fəaliyyətin əsas simalarından biri olan müəllimlər gənc nəsillərin tərbiyə olunması kimi məsul işi yerinə yetirirlər. Pedaqoji ədəbiyyatda müəllimə bir çox təriflər verilmişdir. Müəllim – gənc nəslə və digər təhsil alanları sistemləşdirilmiş milli və ümumbəşəri dəyərlərlə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil şəkildə silahlandıran, nəsillər arasında mənəvi əlaqə yaradan, xalq təsərrüfatının, elmin, mədəniyyət və incəsənətin sonrakı inkişafına güclü təkan verən pedaqoji təhsilli işçidir (şəxsdir).

Müəllimlik peşəsi yaranan vaxtdan müəllimin necə olması, onun hansı keyfiyyətlərə malik olması haqqında xeyli fikirlər, mülahizələr söylənmişdir. Pedaqoji fəaliyyət tələbatdan yaranır və tələbatların ödənilməsi ilə təşəkkül tapır. Pedaqoji fəaliyyət prosesində müəllim şəxsiyyəti formalaşır, zənginləşir və inkişaf edir. “Pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb və çoxcəhətli bir fəaliyyətdir. Qarşıda duran konkret vəzifələrdən (funksiyalardan) asılı olaraq pedaqoji fəaliyyətin müxtəlif növlərini fərqləndirirlər (öyrətmə, tərbiyə, təşkilatçılıq, təşviqatçılıq, özünütəhsil və s.). Pedaqoji fəaliyyətin həmin növləri ümumi struktura malikdir. Pedaqoji vəzifələrin həll edildiyini şərait pedaqoji şərait adlanır. Bu cür şərait 2 cür yarana bilər: 1) Qabaqcadan müəllim tərəfindən düşünüldü, planlaşdırılıb hazırlana bilər. (məs.problemlə dərslər) 2) gözlənilmədən, şagirdin davranışı ilə əlaqədar da yarana bilər. Bu zaman müəllim müəyyənlik şəraitində hərəkət etməli olur”(2).

Pedaqoji fəaliyyət böyük ictimai, sosial əhəmiyyət daşıdığı kimi, onunla sıx bağlı olan pedaqoji ustalıq da bu işə, vahid təlim-tərbiyə məqsədinə xidmət etdiyi üçün böyük sosial əhəmiyyət daşıyır. Odur ki, ona yiyələnmək, ondan istifadə etmək işinə diqqətlə, dərin məsuliyyətlə yanaşmaq lazımdır. Pedaqoji ədəbiyyatda göstəriləndi kimi, şəxsiyyət strukturunda pedaqoji ustalıq öz-özünü təşkil edən sistemdir. Bu sistemin yaranmasında müəllimin daxili insansevərliyi, humanizmi, onun cəmiyyətə, müstəqil dövlətimizə bağlılığı mühüm rol oynayır. Müəllim öz ölkəsinin bugünkü və gələcək perspektivlərini dərk edərək öz pedaqoji fəaliyyətini qurur. Bunları nəzərə alaraq pedaqoji ustalığın 4 əsas elementdən ibarət olduğunu qeyd edirlər:

1. Müəllimin fəaliyyətinin humanist istiqamətliliyi.”Humanistik psixologiyının əsas ideyası budur ki, insan anadangəlmə özünü təkmilləşdirməyə meyllidir, insanın mahiyyəti onu şəxsi inkişafa, yaradıcılığa və sərbəstliyə tərəf daim hərəkətə gətirir” (3, səh.23).Bunu Təhsil Qanunumuz da tələb edir. L.V.Tolstoy bu barədə çox gözəl demişdir: “İşinə və şagirdlərinə məhəbbəti birləşdirməyi bacaran şəxs, əsil müəllimdir”. Müəllimin humanist istiqamətliliyi onun idealında, maraqlarında, dəyərlərində, fəal mövqeyindədir. Hər bir müəllim şəxsiyyətinin pedaqoji istiqamətliliyi rəngarəngdir. Onu təşkil edən dəyər istiqamətləri bunlardır:

1) Özünə qarşı – özünütəhsil. Bu ona görə vacibdir ki, uşaqlar məndə bilikli, tələbkər, əsil bir müəllimi görsünlər.

2) pedaqoji təsir vasitələrinə, 3) məktəbliyə, uşaq kollektivinə, 4) pedaqoji fəaliyyətin məqsədlərinə – humanist strategiya, təsir vasitələrinin, fəaliyyətin obyektinin yaradıcı şəkildə dəyişdirilməsi. Müəllim üçün istiqamət növlərindən əsas məqsədə, humanist fəaliyyətə yönəldilmiş aparıcı istiqamət vacibdir. Müəllimin professional ustalığı onun gələcək qarşısında öz məsuliyyətini duymaq şərti, şüurlu məqsədyönlülük və uşaqlara böyük məhəbbətin əlaqələndirilməsi ilə formalaşır. Humanist istiqamətlilik ən yüksək bir vəzifə kimi usta müəllimin gündəlik fəaliyyətində həmişə onun konkret vəzifələrini müəyyən edir. Uşaqları dərinləndirən usta müəllim həmişə, hər şeyin düzünü onlara deməli, düzgün istiqamət verməli, çətin situasiyalardan çıxmaqla, düzgün yol seçməklə onlara yaxından kömək etməli, hər vaxt Vətənin, millətin gələcəyini düşünməlidir. 2. Müəllimin professional bilikləri. Bu pedaqoji ustalığın fundamental əsasıdır. Müəllimin bilikləri bir tərəfdən elmə, tədris etdiyi fənnə, digər tərəfdən isə onu öyrənən şagirdlərə doğru yönəldilmişdir. Bunun məzmununa müəllimin tədris etdiyi fənni, onun metodikasını, psixologiya və pedaqogikasını bilməsi daxildir. Pedaqoji peşə biliyinin özünəməxsusluğu onun kompleksliyində, ümumiləşdirilməsində, müəllimin şəxsi münasibətində xarakterizə olunur. (Məs. “Düşünürəm ki”, “Mənə belə gəlir ki”, “Məncə” və s.). Müəllimin ustalığı biliyin insaniləşdirilməsində, canlandırılmasında, onun sadəcə kitabdan verilməsində deyil, müəllimin dünyaya, həyata öz baxışları

kimi təqdim edilməsindədir. Şagirdlər tərəfindən şəxsi mövqeyi kimi qavranılmasındadır. Peşə biliyinin əsasında müəllimin pedaqoji şüuru, onun pedaqoji fəaliyyətinin və davranışının əsasını təşkil edən prinsiplər, qaydalar formalaşır. Bunları da müəllim öz təcrübəsi əsasında əsasında qurur. Lakin onu dərk etmək, onun qanunauyğunluqlarını görmək isə yalnız elmi biliklərin köməyi ilə mümkündür.

3. Müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri. Bu pedaqoji ustalığın mayasıdır və onun əsasında təkmilləşir, inkişaf edir. Müəllimin ən başlıca qabiliyyəti onun bütün digər qabiliyyətlərini birləşdirən əsas obyektə, formalaşan şəxsiyyətə qarşı olan həssaslığıdır. Qalan qabiliyyətlər bunlardır: didaktik, akademik, konstruktivlik, qnostik-idraki.

4. Pedaqoji texnika. Bu pedaqoji fəaliyyətin quruluşunu ahəngdar edən bütün təsir vasitələrinin kompleksidir. Bu elementlər bir-biri ilə sıx bağlıdır və bir-birinə təsir göstərilir.

Gələcək müəllimlərin hazırlanmasında onlarda pedaqoji ustalığın formalaşdırılması ən vacib məsələlərdən biridir. Pedaqoji ustalıq təlim-tərbiyə fəaliyyətinin bütün növlərini optimallaşdırmaq, onları şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına və təkmilləşməsinə yönəltmək, onun dünyagörüşünü, qabiliyyətlərini, ictimai fəaliyyətindəki tələbatlarını formalaşdırmağı yüksək professional səviyyədə bacarmaqdır. Ustalıq fəaliyyətdə təzahür edir. Pedaqoji ustalıq təlim-tərbiyə fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin – müəllim və tərbiyəçilərin professional ustalığıdır. O pedaqoji fəaliyyətin yüksək səviyyəsi və ya ən uca və daim təkmilləşən təlim-tərbiyə sənətidir. Metodiki ustalığın elmi biliklər, bacarıqlar, vərdislər və müəllimin şəxsi keyfiyyətlərinin sintezidir. Bu işin əsas mahiyyəti müəllimin şəxsiyyətində, onun mövqeyində, fəaliyyətini yüksək professional səviyyədə idarə etmək qabiliyyətindədir. Bundan ötrü isə müəllim pedaqoji fəaliyyətdən baş çıxarmalı, onun məqsədini, vasitələrini, obyektini, subyektini yaxşı bilməlidir, bu işə yaradıcı yanaşmalı, uşağın maraqlarını nəzər almalıdır. “Vaxtilə V.A.Suxomlinski yazırdı: “Yer üzündə insan şəxsiyyətindən mürəkkəb və ziddiyətli heç nə yoxdur. Onun hərtərəfli inkişafı, mənəvi kamilliyi tərbiyənin məqsədidir.” (4, səh.155). Müəllimin işinin məqsədi cəmiyyət tərəfindən müəyyənləşdirilir. Çünki, müəllim öz əməyinin son nəticələrini seçməkdə azad deyil, onun hərəkətləri məktəbli şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına doğru yönəlməlidir. Lakin məqsəddən doğan konkret vəzifələri pedaqoji şəraitlə əlaqələndirməkdə müəllim özü işini qurmağı bacarmalıdır.

Müəllimin əməyi öz hörmət və peşəsinə görə, məsuliyyət və mürəkkəbliyinə görə bütün peşələrdən fərqlənir. Müəllimin əməyi çoxcəhətlidir. Müəllim, şagirdlə işləyərkən, həm təbiət hadisələrindən, həm texnikadan, həm də bədii obraz, işarə sistemlərindən istifadə edir. Deməli, müəllim sənəti insanın fiziki, intellektual-emosional inkişafına, mənəvi keyfiyyətlərinə, ümumiyyətlə şəxsiyyətinin bütün sahələrinə müəyyən tələblərlə yanaşır. Hər şeydən əvvəl yüksək iş qabiliyyəti, gərgin əmək tələb edən bu sənət müəllimin tam sağlamlığını əsəb sisteminin sakitliyini tələb edir. Müəllim əməyinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri onun obyektidir. Müəllimin obyektı uşaqdır. Müəllim əməyinin məhsulu isə başqa adamın davranışında, biliyində, əxlaqında, bacarıq və vərdisində maddiləşir. Müəllimin obyektı olan uşaq eyni zamanda subyektdir. Çünki uşaqlar da müəllimə təsir edirlər, onun işini təhlil edir və qiymətləndirirlər. Müəllim əməyinin xüsusiyyəti eyni zamanda vaxt və məkanla bağlıdır: Saatla tənzim olunan vaxt və tənzim olunmayan vaxt. Müəllimin sinifdəki fəaliyyəti saatla tənzim olunur, sinifdən kənar işləri, dərslərdən kənar fəaliyyəti isə vaxtla tənzim olunmur. Müəllimin səmərəli fəaliyyəti üçün başlıca amillərdən biri onun ixtisasa uyğun və ümumi biliklər sistemində yiyələnmişdir. Bura ixtisas biliyi ilə bərabər pedaqoji, psixoloji, fəlsəfi, metodiki biliklər daxildir. Fəaliyyət prosesində həmin biliklər vəhdətdə bir-birilə əlaqəli şəkildə istifadə olunur. Bununla bərabər müəllimin sənəti yüksək şüurluluq, əxlaqi saflıq, ümumi mədəniyyət, intellektual səviyyə tələb edir.

Müəllimin fəaliyyəti başqasının fəaliyyətini idarəetmə mahiyyəti, bir növ şagirdin fəaliyyətinə uyğunlaşdırmaq xarakteri daşıyır. Orada həm müəllimin, həm də uşağın istəyi öz ifadəsini tapmalıdır, hər iki istək üst-üstə düşməlidir. “Tərbiyə prosesində nəzərə alınması zəruri olan cəhətlərdən biri də həmin prosesin tərbiyə olunanın fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsindən ibarətdir. Hər bir yaş dövründə o dövr üçün əsas olan fəaliyyət növünə istinad etməklə həmin fəaliyyət prosesində müvafiq tərbiyəvi iş aparmaq mümkündür” (5, səh.529) Məhz bu zaman əməkdaşlıq pedaqogikası özünə yol tapır. Sonra pedaqoji fəaliyyətin mürəkkəbliyi onun şagirdin gələcəyinə inamın obyektivləşməsində, ifadəsində özünü göstərir. Bu məqsəd müəllimə yaxın və aydındır. O şagirddən tələb edir: “Sən bilməlisən, bacarmalısan, etməlisən”. Beləliklə, pedaqoji fəaliyyətin məqsədi müəllimdən cəmiyyətin sosial vəzifəsini şəxsən qəbul

etməyi, konkret hərəkətlərin məqsəd və vəzifələrini yaradıcılıqla anlamaqi şagirdin marağını nəzərə alaraq təlim fəaliyyətində onlara verilmiş vəzifəni başqa şəkildə salmağı bacarmağı tələb edir, Tərbiyənin əsas vasitələri əmək, ünsiyyət, oyun və təlimdir. Uşaqlar bu fəaliyyət növlərində müntəzəm iştirak edirlər.

Pedaqoji əməyin obyektı təkrar olunmaz fərdi keyfiyyətləri, baş verən hadisələrə şəxsi münasibəti və dərk etmə olan fəal varlıqlar – canlı insandır. O daima dəyişir, inkişaf edir, özünə yaradıcı münasibət, axtarış tələb edir. O, pedaqoji prosesin fəal iştirakçısıdır. Müəllimlərlə yanaşı, ona əhatə olunduğu həyat da, çox vaxt kortəbii şəkildə, çoxplanlı və müxtəlif istiqamətlərdə təsirlər edir. Ona görə də pedaqoji əmək uşağa olunan bütün təsirlərin düzəlişlərlə verilməsini, lazım gələrsə, tərbiyə ilə yanaşı yenidən tərbiyə və özünü tərbiyədən də istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Bütövlükdə müasir pedaqogika, əməkdaşlıq pedaqogikası məktəblərdə münasibətlərin demokratikləşməsinə doğru yönəlmişdir və məktəbliləri pedaqoji prosesin iştirakçısına, həmməsləkinə çevirmək üçün onları fəallaşdırmağa çalışır.

Pedaqoji fəaliyyətin subyekti isə tərbiyə edilənə təsir göstərən müəllim, valideynlər və kollektivdir. Ən əsas təsir aləti isə müəllimin şəxsiyyəti, onun bilik və bacarıqlarıdır. Əgər şagirdlər müəllimin şəxsiyyətini qəbul etmirlərsə, onun biliklərinə, hərəkətlərinə tənqidi yanaşacaq, təsirinə qarşı çıxacaqlar. Şagirdə bir şəxsiyyət kimi yalnız düzgün əxlaqi təsir göstərən şəxs əsil tərbiyəçi ola bilər. Bu isə pedaqoqun mütəmadi olaraq özünü təkmilləşdirməsi şərti ilə mümkündür.

### **İstifadə olunmuş ədəbiyyat:**

1. İbrahimov F.N, Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. Dərslik. Bakı: “Mütərcim” – 2012 ,706 s
2. <https://antifenu.wordpress.com>
3. Qədirova R.Q, Məmmədli İ.M. Ünsiyyət psixologiyası. Dərs vəsaiti. Bakı. “Ecoprint”, 2016, 152 s.
4. Əliyev R.İ. Tərbiyə psixologiyası. Bakı: Nurlan-2006, 196 s.
5. Psixologiya. Prof.S.İ.Seyidov və M.Ə.Həməzyevin elmi redaktorluğu ilə. Bakı: “ Nurlan”-2007,